

IV. Rudolf herceg úgy szabályozta, hogy a jogügyleteket a városi hatóság előtt, külön erre rendelt pecsét alatt (Grundinsigel) kellett oklevélbe foglalni, majd a városi telekkönyvbe bevezetni. A dologi jog szempontjából a szerző úgy foglal állást, hogy az ingatlanátruházásnál az oklevél átadása volt a döntő mozzanat. A zálogjog — az özvegyi használati jogtól eltekintve — már jelzálogjoggá lett, tehát a hitelező csak bírói végrehajtás útján jutott az elzálogosított ház birtokába. A házassági vagyoni jogban a Nezeuger-jogügyletek jól mutatják mind a házastársi vagyoni közösség rendszerének fennállását, mind a javak elkülönítésének ekkor már erősödő tendenciáját. Az öröklési jogban túlnyomó a végrendeleti öröklés, a városi könyv zömében testamentumkönyvvé lesz. A végrendelezés három formája: magánvégrendelet az örökhagyó és a tanúk pecsétjével, városi közokirat a tanúknak a halálos ágyon tett szóbeli végintézkedésről szóló vallomása alapján és a tanúvallomásoknak vagy magánokiratnak a városi könyvbe való bevezetése. A Nezeuger családban csak az utóbbi kettő fordult elő, holott Stefannak volt saját pecsétje.

A középkori bécsi magánjog történetét még nem írták meg. Az ilyen — bár szűk körre korlátozott — részlettanulmányok közelebb visznek a nagyobb távlatú művek elkészültéhez. A szerző érdeme, hogy a jogi változásokat igyekszik a gazdasági és társadalmi viszonyok alakulásához kapcsolni, s a részleteket mindenütt beilleszti az országos jog összefüggésébe.

Bónis György

Kunze, A.: Der Frühkapitalismus in Chemnitz. Herausgegeben von Rat der Stadt Karl-Marx-Stadt. Stadtarchiv 1958, 178. Forschungsergebnisse aus dem Stadtarchiv Karl-Marx-Stadt und anderen deutschen Archiven mit Urkunden, Regesten, Plänen und Bildern.

A szerzőt a középnémet gazdasági fejlődésről, s elsősorban a nürnbergi és lipcsei kereskedelmi tőke szerepéről folytatott kutatásai és széles körű ismeretei segítették abban, hogy Chemnitz iparfejlődését ez országész gazdasági életének szerves részeként ábrázolja. Így sikerült elkerülnie a helytörténeti munkákra gyakran jellemző szűk helyi szemléletet, hogy a várost csak közvetlen környezetében vizsgálja, s a történelmi események és gazdasági folyamatok száraz kronologikus felsorolására korlátozódják. Ez pedig eleve lehetetlenné teszi az illető helység jelentőségének és szerepének felmérését.

Mínt hogy a kapitalista viszonyok a bányászatban és a textiliparban alakulnak ki legkorábban, Kunze figyelmét a két iparág történetére összpontosítja. Az ércfeldolgozás elsősorban mint a tőkebefektetés

területe érdeklő, így munkájának zömét a textilipar vizsgálatának szenteli. A szövőipar korai fellendülését a város kedvező fekvése segítette elő: a főbb kereskedelmi utak, valamint a vizsgált korszakban kialakuló bánya- és ércfeldolgozó telepek közelsége elég széles piacot biztosított. Logikusan, meggyőzően, gazdag tényanyagra támaszkodva tárgyalja a szövőipar technikájában és szervezetében végbemenő változásokat, melyeket a gyapjúszövéstről a más technikai felkészültséget, tőkebefektetést stb. igénylő vászonszövéstré való áttérés, illetve a gyapotanyagok előállításának előtérbe kerülése idézett elő. Részletesen foglalkozik a cég kereteit már feszegető társulási formákkal, a falusi ipar konkurrenciájának letörésével is. A termelés méreteinek emelkedését, az egyes polgárok növekvő tőkefelhalmozását statisztikai táblázatokba foglalt gazdag adatanyaggal támasztja alá. E fejezetek meggyőzik az olvasót, hogy Chemnitzben a XVI. századra valóban megteremtődtek az előfeltételek a tőkés termelési mód megjelenéséhez.

Sajnos, a termelési módban beálló változások leírása kevésbé meggyőző és hiteles. A helyi és főleg idegen kereskedőtőke fokozódó szerepét, behatolását a szövőiparba ugyan gazdag adatanyaggal illusztrálja, annál kevésbé szemléletes viszont, hogy milyen mértékben rendeli alá a város és a környező falvak szövőiparosait. A manufaktúra-alapítási kísérletek leírása is igen vérszegény. Gyakran úgy érezzük, hogy a szerző más várostörténeti kutatásai során leszűrt eredményeit próbálja — gyér adatok alapján — Chemnitz iparfejlődésére alkalmazni.

A termelés volumenének erőteljes fellendülése, a kereskedelmi kapcsolatok kiszélesedése, a kereskedelmi tőke növekvő szerepe kétségtelenül előfeltétele, sőt első jele is lehet a tőkés termelés kialakulásának. De hogy e fejlődés milyen fokot ért el, ahhoz többek között pl. a szövőiparosok általános helyzetét, függőségük fokát, a bér munka alkalmazásának méreteit stb. is ismernünk kellene. Ezt az általános képet nem pótolhatja néhány szórványos példa.

Aligha képzelhető el, hogy az önállóságukat mindinkább elveszítő, s ezért céhes kiváltságaikhoz fokozottan ragaszkodó kézművesek ne fejtettek volna ki ellenállást a kereskedők növekvő uralmával szemben. Kunze azonban sem ezek harcával, sem a céheknek a termelés fejlesztését közismerten gátló tevékenységével nem foglalkozik behatóbban. Sajnálatos módon nem tér ki arra sem, hogy milyen hatást gyakoroltak a szövőiparban kialakuló kapitalista viszonyok a többi iparág fejlődésére s a város egész gazdasági és társadalmi életére. A lakosság vagyoni differenciálódásáról beszél ugyan, de mivel célja a tőkefelhalmozódás ábrázolása volt, a kép egyszerű maradt. Az egyes vagyoni csoportok foglalkozásbeli rétegződése homályban marad, mint ahogy a legnagyobb tőkék felhalmozásának forrásait is csak részben ismerjük meg. A későbbi bér munkások — az elszegényedő iparosok, a nincstelenek életéről sem tudunk meg semmit.

Kunze munkája a chemnitzi helytörténeti sorozat részeként jelent meg. Az eddig közzétett művek témái alapján remélhető, hogy

az e munkában feltárt gazdag adatanyag és értékes részleteredmények alapját alkotják majd egy teljesebb, átfogóbb, Chemnitz egész gazdasági és társadalmi fejlődését tükröző munkának.

Bácskai Vera

Рындзюнский, П. Г.: Городское гражданство дореформенной России.
Издательство Академии Наук СССР, Москва 1958, 556.

A nyugati városi fejlődés és a keleti orosz falusi elmaradottság — ez a szembeállítás a múlt század dereka, sőt első fele óta ismeretes és divatos (nemegyszer még napjainkban is), ugyanakkor viszont igen megtévesztő, mert nem igaz, hiszen különböző fejlődési fokokon álló társadalmi képleteket igyekeznek egy adott pillanatban egy szempontból vizsgálni, és így mesterséges ellentétet teremteni. A kérdés tehát az, vajon Oroszországban a városi fejlődés csakugyan hiányzik-e, ill. amennyiben van (mert teljesen letagadni senki sem tudta), akkor mégis nem inkább kivétel-e az orosz társadalmi fejlődés paraszti jellegének szabálya alól.

P. G. Rindzjunszkij évtizedes munka után látott hozzá, hogy erre a kérdésre éppen az egyik legérdekesebb korszakban, a feudalizmus bomlásának, a tőkés viszonyok kialakulásának a korában keressen feleletet. Munkája az eddigi irodalom széles körű felhasználásán kívül a korabeli levéltári anyag, és ugyancsak korabeli leíró sajtóanyag fölényes ismeretéről és a kezelésében való jártasságról és biztonságról tanúskodik. Nincs módunk arra, hogy ötödfélszáz oldalas, vaskos, számos táblázattal illusztrált munkájának eredményeit részletesen ismertessük, csak a legfontosabb megállapítások felvázolására tudunk szorítkozni.

A szerző a városi fejlődés alapvető kérdését a parasztságnak a városba való beáramlásában látja, és ezért minden fejezetben ezt a kérdést teszi meg vizsgálati kiindulópontjául. Első fejezetében ismerteti a város szervezetét úgy, ahogyan az az I. Péter-féle, és különösen a II. Katalin-féle reformok során kialakult, a felvilágosult abszolutizmus tipikus intézkedései révén. Ezek a lakosságot merev társadalmi kategóriákba osztották be, és valamelyest engedtek a gazdasági és társadalmi fejlődés nyomásának, bizonyos reformokat hoztak, végső fokon azonban csak azért, hogy a feudális rendszert megtisztítsák kirívó hibáitól, és így biztosabban fenntartsák. A XVIII. század végén és a XIX. század elején egyre nagyobb ellentét támadt a mesterségesen megalkotott és megmerevített városi rendi szervezet és a valóság közt. A parasztok beáramlása a városokba, akár úgy, hogy kereskedelemmel foglalkozva vetődtek oda, akár úgy, hogy beálltak manufaktúrákba dolgozni, lényeges változásokat okozott. A városi felső rendek, a gazdag kereskedőpolgárság teret veszített a paraszti kereskedőkkel szemben, a városi kézművesek száma viszonylag fogyott a paraszti iparúzóik javára. Ez a fejlődési irány természetesen már veszélyeztette az egész társadalmi rendet. Rindzjunszkij munkája